

**TRGOVINA ŽENAMA – NAŠA STVARNOST ILI
PROBLEM DRUGIH**

**STAVOVI BEOGRADSKE SREDNJOŠKOLSKE I STUDENTSKE
POPULACIJE PO PITANJU PROBLEMA TRGOVINE ŽENAMA**

ASTRA

Tel/fax: +381 11 33 47 817

E-mail: astrasos@sezampro.yu

Web adresa: www.astra.org.yu

Beograd, proleće 2002. godine

UVOD

Termin trafikingu, tj. trgovina ženama, kao i definisanje samog problema još uvek je predmet kontroverzi. Jasne standarde ne postavljaju ni međunarodni dokumenti, niti se na nivou ženskih pokreta i nevladinih organizacija došlo do jedinstvenog stava.

Jedina zakonski obavezujuća, međunarodna definicija trgovine ljudima sadržana je u Protokolu Ujedinjenih nacija o trgovini ljudima¹, usvojen decembra 2000, a koju ćemo koristiti za potrebe ovog istraživanja. Trgovina ljudima se definiše na sledeći način:

«Trgovina ljudima podrazumeva regrutovanje, transport, prebacivanje, smeštaj ili prijem osoba, pod pretnjom ili upotrebom sile, ili ostalih oblika prinude, otmice, zastrašivanja, prevare, zloupotrebe moći, ili zloupotrebe stanja ranjivosti osoba, davanje ili primanje novca ili ostalih sredstava radi postizanja kontrole nad nekom osobom, sa ciljem eksploatacije. Eksploatacija uključuje, najmanje, eksploataciju dugih, ili ostale oblike seksualne eksploatacije, prinudnog rada i služenja, ropstva, ili ropskog položaja, ili uklanjanja telesnih organa.»

Zašto ovo istraživanje?

Kampanjom koju smo pokrenule 2001. prvenstveno želimo da učinimo ovaj problem vidljivim u našem društvu. Lobiranjem i saradnjom sa institucijama (predstavnicima policije, pravosuđa, Centara za socijalni rad), organizovanjem seminara, treninga, okruglih stolova, formiranjem jake mreže ženskih grupa i NVO-a, regionalnom saradnjom, cilj nam je da utičemo na poboljšanje tretmana žrtava trgovine; da utičemo na promenu i ubrzamo donošenje zakona i da senzibilizujemo predstavnike/ce medija i institucija na problem nasilja nad ženama u našem društvu.

Jedna od aktivnosti jesu i istraživanja temu trgovine ženama u Srbiji. Ovim upitnikom smo želele da u okviru pripreme faze kampanje dobijemo generalnu sliku o tome koliko je naša javnost upoznata sa samim pojmom; koji su najčešći izvori informacija; percepcija žrtava trgovine i samih trgovaca ženama; pitanje njihove zakonske odgovornosti; mogućnosti prevencije i pomoći žrtvama. Pored ovog, radi se i analiza sadržaja dnevnih novina, u okviru koje se prate i analiziraju tekstovi objavljeni na ovu temu – intezitet pisanja, kao i samo predstavljanje problema.

¹ Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjuje konvenciju UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, usvojena u Palermu od 12. do 15. decembra 2000, godine, Službeni list SRJ, Međunarodni ugovori, 27. jun 2001.

Naše dosadašnje iskustvo, ali i iskustva sličnih organizacije iz Istočne Evrope i Evrope uopšte pokazuju nam da su učenice srednjih škola potencijalne žrtve trgovine ženama. Kao deo kampanje planiramo da održivo veliki broj radionica, upravo po srednjim školama (stručnim i gimnazijama), prilikom čega ćemo, u piku kampanje, deliti nove upitnike učesnicama radionica. Cilj nam je da ispitamo koliko je kampanja bila edukativna i koliko su upravo devojke, kao često potencijalne žrtve onih koji vrbuju - trafikera, saznale o samom pojmu trgovine ženama.

U okviru prve faze našeg istraživanja uključile smo i studentkinje Beogradskog univerziteta, zato što smatramo da su i one moguće žrtve trgovine, a cilj nam je bio da uporedimo njihove stavove sa stavovima njihovih nešto mlađih sugrađanki kada je trgovina ženama u pitanju.

RADNE PRETPOSTAVKE KOJE SU ODREDILE PRAVAC ISTRAŽIVANJA

Trgovina ljudima kao samostalno krivično delo nije postojala do sada u našem zakonodavstvu, a ni o samoj pojavi nije bilo puno reči u medijima, niti su institucije koje treba da se bave ovom problematikom nastupale u javnosti sa ovim problemom.

a) kako ni najšira javnost, tako ni mlade devojke – učenice srednjih škola i studentkinje nisu upoznate sa samim pojmom trgovine ženama, ni sa sadržinom istog,

b) se ne pravi razlika između problema prostitucije i ilegalne migracije i trgovine ženama,²

c) u odnosu na žrtve trgovine prevladavaju predrasude da su: «te žene su to same tražile», «te žene su naivne», «to su neke Ruskinje», «sve su one prostitutke», «sveže meso» itd.

² *Problem trgovine ženama je u velikoj meri povezan sa prostitucijom, s obzirom da preko 50% žrtava trgovine čine žene i deca, koji najčešće završavaju u prinudnoj prostituciji i radu u seks- industriji. Vrlo često se ova dva problema i poistovećuju- u samom ženskom pokretu postoji "abolicionistička" struja koja ne prihvata ideju dobrovoljne prostitucije- ona ne može biti izbor, već je svaka žena u nju uvučena protiv svoje volje. Tako se u ovom slučaju i trgovina definiše u kontekstu prostitucije- i jednu i drugu pojavu karakterišu prisila, nasilje I eksploatacija žena. Sa druge strane, postoji struja koja prostituciju prihvata kao nešto što može biti slobodan izbor žene, u smislu da žena sama raspolaze svojim telom i novcem koji zaradjuje. Sa ovog stanovišta, postoji razlika između trgovine ženama I prostitucije, jer se trgovina odnosi pre svega na prinudnu prostituciju (koja podrazumeva ograničeno kretanje; oduzimanje dokumenata ; nametanje broja klijenata ; fizičko i psihičko zlostavljanje) i kupovinu / prodaju osobe, bez njenog znanja i pristanka. Čak i onda kada devojka zna da će se baviti prostitucijom, ona ne zna u kakvim uslovima će raditi i živeti, i nema nikakvu kontrolu nad onim sto joj se desava.U svakom slučaju, stav koji je zajednički obema strujama jeste da je trgovina ženama (ljudima) zlocin protiv osobe- NE POSTOJI PRISTANAK. Podrazumeva prinudan rad (u kuci, u sex-industriji, brak, prosjacenje, kriminalne aktivnosti), eksploataciju i nasilje.*

CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Ovim istraživanjem želele smo da ispitamo opštu informisanost srednjoškolske i fakultetske populacije u Beogradu o trgovini ženama kao pojavi koja je u istočnoevropskim zemljama sve više rasprostranjena.

Takođe smo, na ovom delu mlade populacije, kao budućim nosiocima društvenih događanja, hteli da ispitamo stavove vezane za problem trgovine ženama.

PRAKTIČNI CILJ ISTRAŽIVANJA

Nakon upoznavanja sa rezultatima ovog upitnika moći ćemo da preduzmemo odgovarajuće akcije vezane za povećanje opšte informisanosti o ovom problemu u našem društvu. Na taj način ćemo posredno uticati na smanjenje broja žena koje će postati žrtve ovakve “trgovine”, putem prezentovanja činjenica i podataka široj javnosti.

Rezultati ovog upitnika mogu nam otkriti i neke nedoumice, kontradiktornosti ili jednostavno predrasude koje sadrže stavovi mladih ljudi prema ovom problemu. Te “kritične tačke” su važna građa na kojoj se može bazirati buduća kampanja protiv trgovine ženama.

PROBLEMI I ZADACI ISTRAŽIVANJA

Pošto je ovo eksplorativno istraživanje (prvo u našoj sredini) vezano za ovaj kompleksan i globalan društveni problem, mogle smo da postavimo samo opšte probleme i zadatke istraživanja.

1. utvrditi da li je ispitivana populacija upoznata sa problemom i ako jeste, u kom stepenu.
2. utvrditi da li postoje kvalitativne i kvantitativne razlike u informisanosti srednjoškolske i fakultetske omladine.
3. otkriti da li postoji povezanost specifičnih varijabli, kao što su informisanost o problemu, mišljenje o prisutnosti problema u našoj zemlji, lični dodir sa problemom, stavovi o krivici i sankcionisanju aktera u lancu trgovine ženama, kao i mišljenje o najadekvatnijem rešavanju ovog problema, i godina školovanja kao nezavisne socio-demografske varijable.
4. Utvrditi da li postoji opšti trend u stavovima srednjoškolske, odnosno fakultetske populacije u našem gradu, po pitanju trgovine ženama.

INSTRUMENT

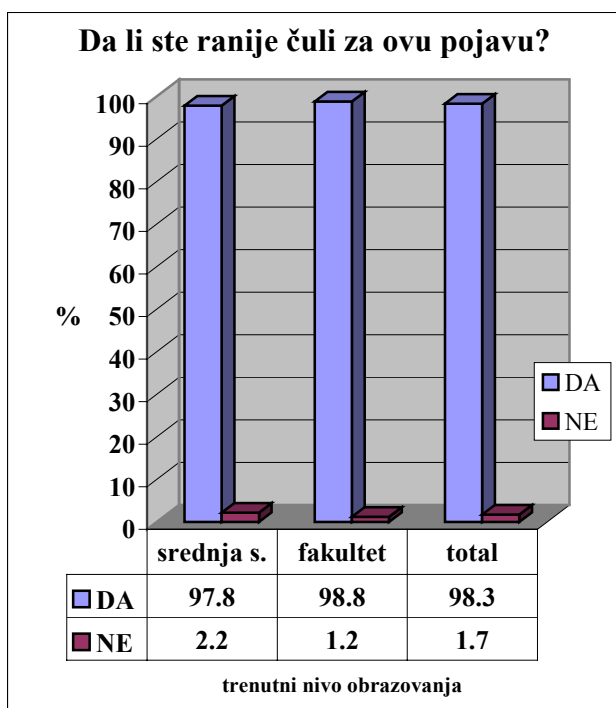
Upitnik sa ponuđenim i otvorenim odgovorima, konstruisan za ovo istraživanje.

UZORAK

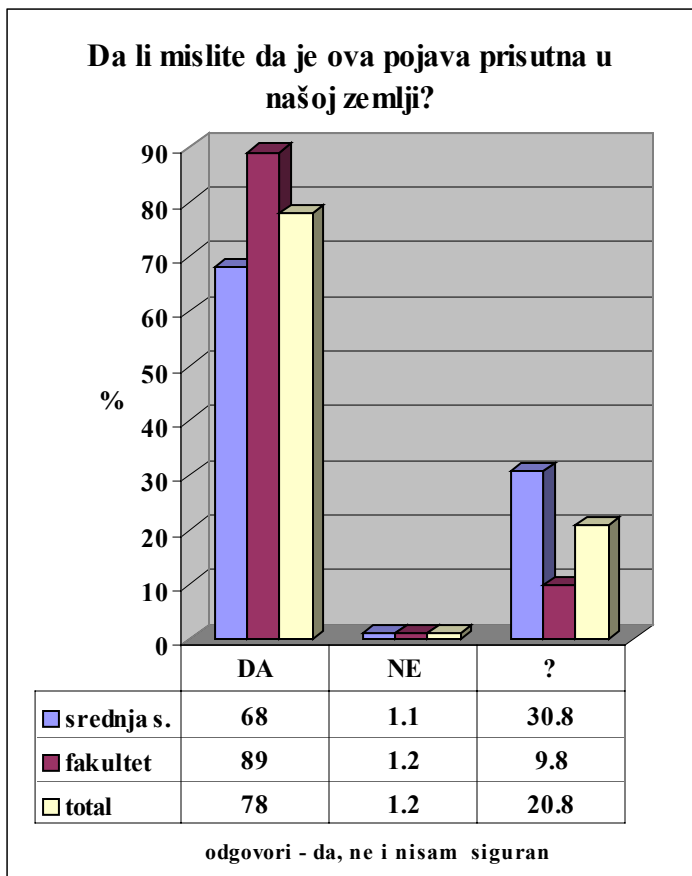
Prigodni uzorak, 173 ispitanika oba pola, 91 srednjoškolac i 82 studenta.

KVANTITATIVNA KOMPARATIVNA ANALIZA

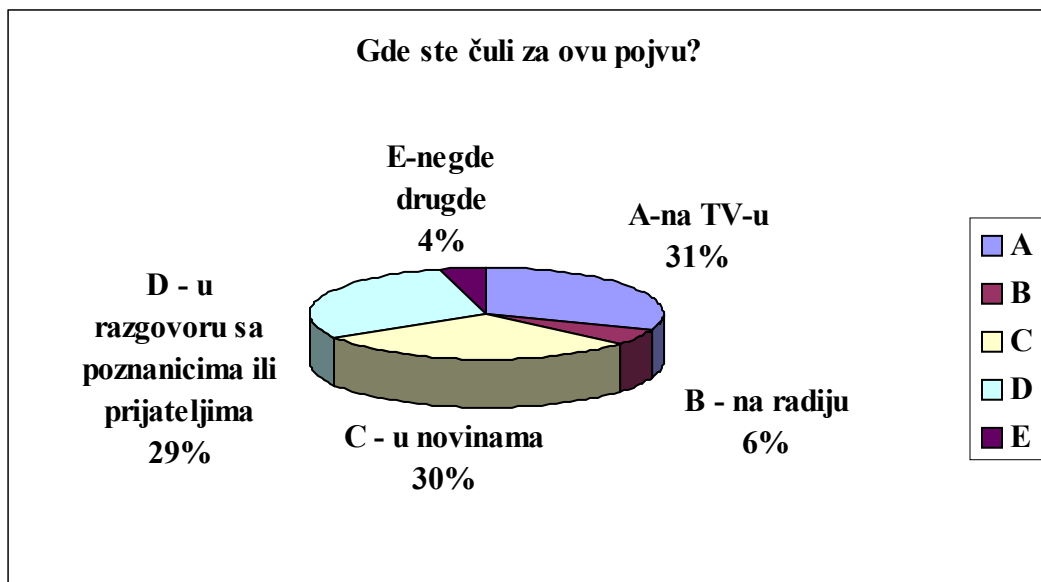
Većina našeg uzorka (skoro 100 %) je čula za pojavu trgovine ženama. Razlika između mlađe i starije grupe, odnosno između srednjoškolaca i studenata je neznatna i iznosi 1% u korist studentske populacije.

Korelacija između godina školovanja i uzrasta naših ispitanika i mišljenja o prisutnosti ove pojave u našoj zemlji jeste statistički značajna (na nivou 0,05). 89% fakultetskog uzorka omladine smatra da je trgovina ženama prisutna u našoj zemlji, dok svega 68% srednjoškolaca deli njihovo mišljenje. Ali, ono što je zanimljivo je razlika u broju osoba koje izjavljuju da nisu sigurne u postojanje ove pojave kod nas – gotovo trećina srednjoškolaca, a samo desetina studenata.

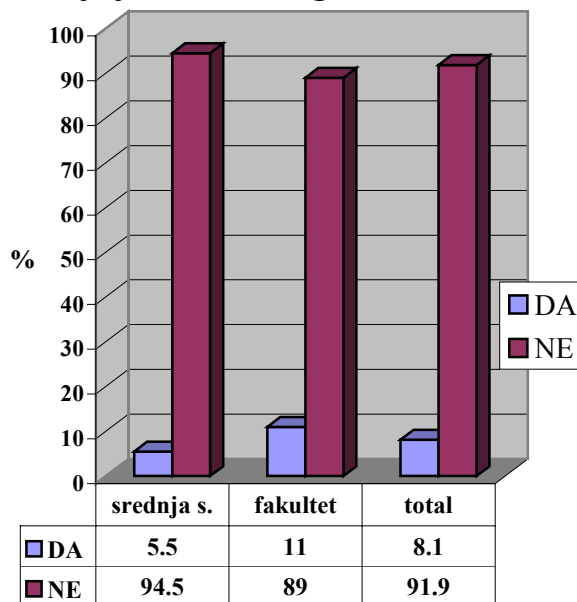

Što se tiče medija preko kojih su naši ispitanici saznavali nešto o ovoj problematici, izdvojili su se TV kao elektronski medij i novine kao pisani (31%, odnosno 30%). Činjenica koja upada u oči je da su se naši ispitanici u velikom procentu informisali u razgovoru sa prijateljima i poznanicima (29%). Ovaj podatak svakako zaslužuje dalju obradu u skladu sa ostalim dobijenim podacima.

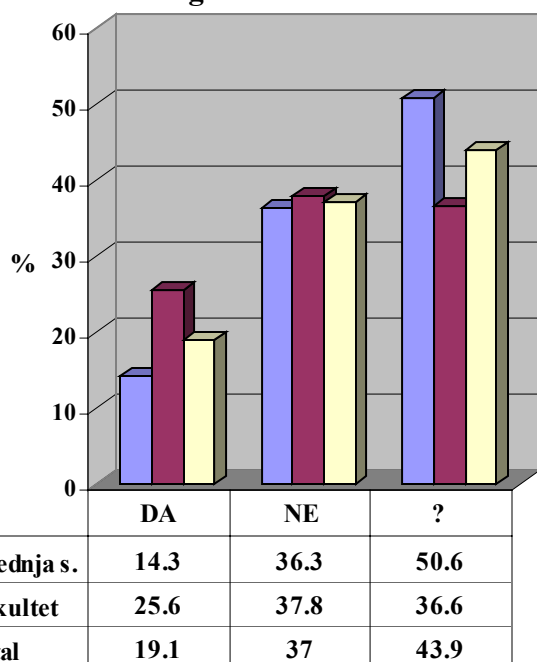
Najveći deo naših ispitanika (njih 91.9%) ne poznaje lično ni jednu ženu koja je bila žrtva trgovine ženama. Ali od onih koji ih ipak poznaju, duplo je više studenata nego srednjoškolaca (11 naspram 5.5%). Moguće je da studenti, kao starija grupa, imaju šir u socijalnu mrežu, odnosno poznaju više ljudi.

Da li lično poznajete neku osobu koja je bila žrtva trgovine ženama?

trenutni nivo obrazovanja

Da li neko od vaših poznanika i/ili prijatelja lično poznaje nekog ko je bio žrtva trgovine ženama?

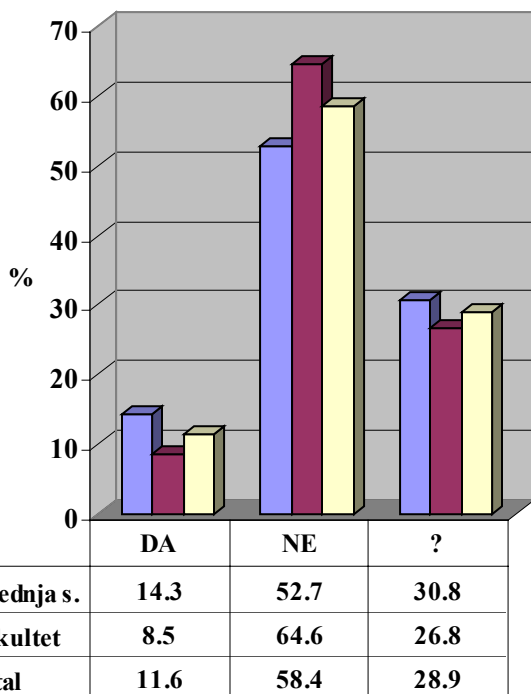

odgovori - da, ne i nisam siguran

Dobijeni rezultati na ovom pitanju ukazuju da studenti poznaju više ljudi koji su posredno ili neposredno bili u kontaktu sa ovim problemom (25.6 naspram 14.3%), kao i to da su manje nesigurni u ocenama poznanstva njihovih poznanika ili prijatelja (36.6 naspram 50.6). procenat onih čiji prijatelji ne poznaju nikog ko je bio žrtva ovakve trgovine je približno jednak u obe grupe. Ipak, nađene razlike nisu statistički značajne.

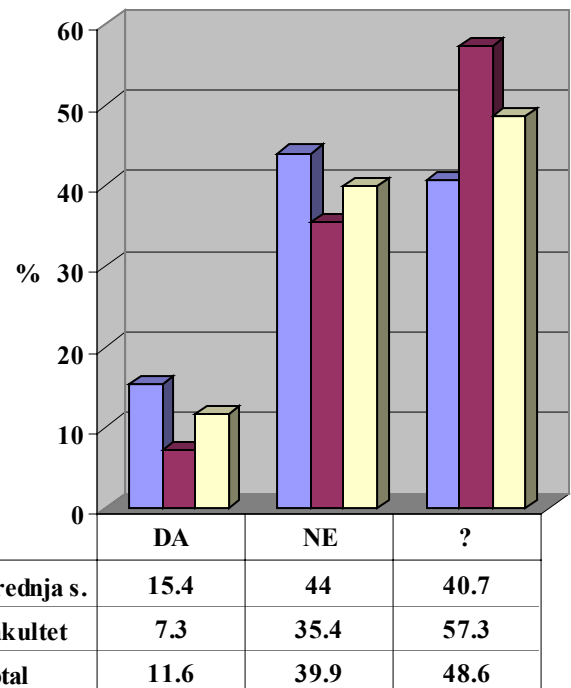
Oko polovina naših ispitanika nije sigurna da li su žene žrtve krive za situaciju u kojoj su se našle. Iako razlika nije statistički značajna između ove dve podgrupe mladih ljudi, možemo da uočimo blagu tendenciju – 17.6% studenata više nego srednjoškolaca nema izdiferencirano mišljenje o ovome, pa se taj višak neopredeljenih odrazio na manji procenat onih koji smatraju da su žene žrtve krive (7.3 naspram 15.4%), odnosno onih koji misle da žene žrtve nisu krive za ono što im se dogodilo (35.4 naspram 44%).

Da li mislite da žene koje se pod prinudom i pretnjom sile bave poslovima koji su protivzakoniti treba zbog toga da odgovaraju pred zakonom?

odgovori - da, ne i nisam siguran

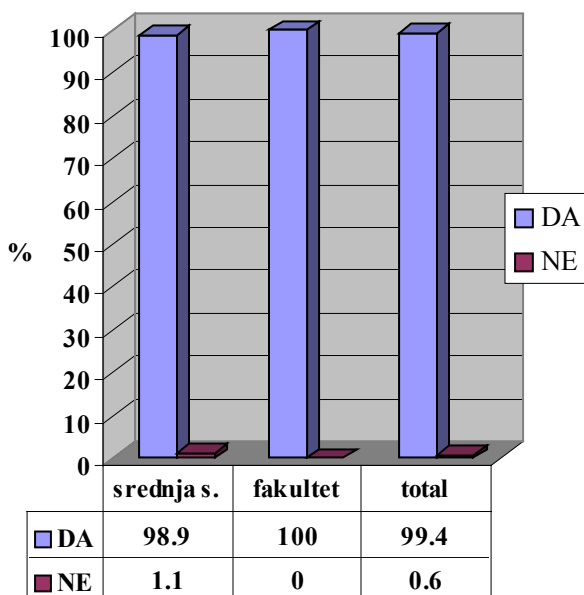
Da li mislite da su žene koje postanu žrtve trgovine ženama krive za ono što im se dogodilo?

odgovori - da, ne i nisam siguran

Skoro 60% ispitivane populacije mišljenja je da one ne treba da odgovaraju pred zakonom, ipak skoro trećina nema jasno izgrađen stav o ovom pitanju. Razlika između grupa nije statistički značajna, ali ipak možemo da primetimo da je u grupi studenata za nijansu manje neopredeljenih, manje onih koji su mišljenja da treba da odgovaraju pred zakonom i ne zanemarljivo (12%) više onih koji su protiv kažnjavanja ovih žena.

Da li mislite da osobe koje organizuju trgovinu ženama treba zbog toga da odgovaraju pred zakonom?

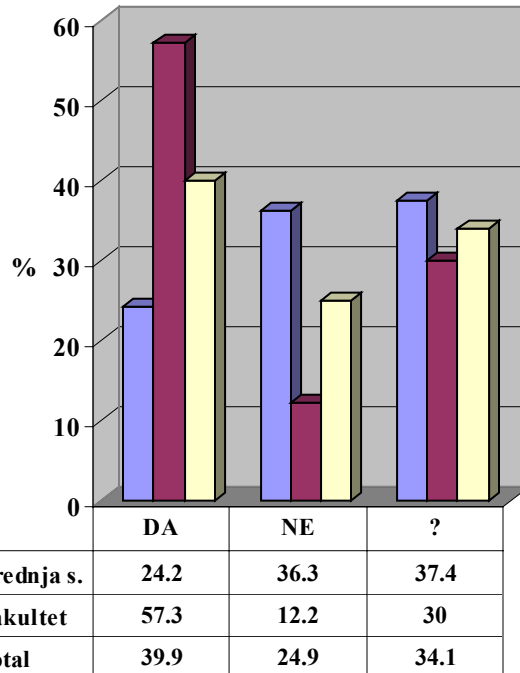

trenutni nivo obrazovanja

Oko trećina subjekata nije sigurna da li osobe koje koriste usluge žena koje iste pružaju pod prinudom ili pretnjom sile treba zakonski kazniti. Razlika između srednjoškolaca i studenata nije velika i iznosi 7.4%. No, ono što se pokazalo kao statistički značajne razlike su procenti odgovora »da« i »ne«. Studenti su se značajno češće opredeljivali za kažnjavanje pred zakonom nego srednjoškolci (57.3 naspram 24.2%), te značajno ređe za nekažnjavanje (12.2 naspram 36.3%).

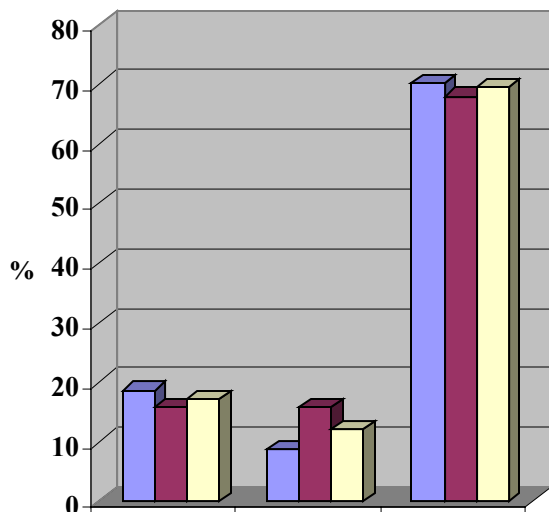
Naši subjekti su se izrazito jasno deklarirali po ovom pitanju. Skoro 100% ispitanika je mišljenja da organizatori trgovine ženama treba da odgovaraju pred zakonom.

Da li mislite da osobe koje koriste usluge žena koje se pod prinudom i pretnjom sile bave prostitucijom, radom u kući i dr., treba zbog toga da odgovaraju pred zakonom?

odgovori - da, ne i nisam siguran

Da li, prema Vašim saznanjima, u našoj zemlji postoji zakon koji zabranjuje trgovinu ženama i ljudima uopšte?

	DA	NE	?
srednja s.	18.7	8.8	70.3
fakultet	15.9	15.9	68
total	17.3	12.1	69.4

odgovori - da, ne i nisam siguran

Što se tiče mišljenja naših ispitanika da li u našoj zemlji postoji zakon koji zabranjuje trgovinu ženama, a i ljudima uopšte, ona su se pokazala prilično koherentna – oko 70% ispitanika obe grupe nije upoznato da li postoji ili ne postoji zakon koji reguliše ovaj deo kriminalnih aktivnosti. Nešto veći procenat studenata tvrdi da ovakvog zakona nema (15.9 naspram 8.8%), ali ta razlika nije statistički značajna. Manje od 20% celokupne ispitivane populacije ipak misli da naša zemlja u svom krivičnom zakoniku ima i članove koji regulišu ovaj problem.

KVALITATIVNA ANALIZA

U prvom delu kvalitativne analize predstaviceo dobijene odgovore na tzv. otvorenim pitanjima. Nakon toga, u drugom delu, pokušaćemo da dobijene podatke povežemo sa podacima iz tzv. zatvorenih pitanja (vidi deo – kvantitativna komparativna analiza), kao i da damo sintezu svih raspoloživih podataka, te da se osvrnemo na markantne tačke i moguće probleme na koje će nam ukazati ovakva analiza podataka.

Na pitanje **da li su žene žrtve krive za situaciju u kojoj su se našle** skoro polovina naših ispitanika je odgovorila da nije sigurna. Mnogi studenti nisu znali da obrazlože takav stav, a oni koji su to učinili isticali su da li je žena svesno pristala na takvu situaciju ili ne (6 odgovora), da li su one lakoverne žrtve ili na taj način žele da dođu do para (6 odgovora), prevarene, ali i neoprezne, lakoverne, naivne i neobaveštene (6 odgovora), uz isticanje da je odgovornost na samim ženama. Sledeća kategorija po učestalosti je prilično nedefinisana i glasi

»zavisno od slučaja« (5 odgovora). Ostali odgovori su heterogeni i ne mogu se svrstati u jasne kategorije. Navešćemo samo neke od njih: zavisi koliko žrtva ima godina, da li je nedostatak novca u pitanju ili naprosto ljubav prema prostituciji, delimična žrtvina krivica za sopstvene postupke, u principu nisu krive (ispod 3 odgovora - nisam siguran?!), svako bira svoj put, takve osobe treba da posete stručnjake (psihologe, psihijatre), kako su uopšte došle u kontakt sa takvim ljudima...

Što se tiče odgovora beogradskih srednjoškolaca, najzastupljeniji su oni koji ističu da su žrtve prevarene, ali i lakoverne (9 odgovora), zatim isticanje svesnog pristanka ili prinude (4 odgovora), zadovoljstva ili prinude (4 odgovora), nespecificovana krivica žrtve (3), privlačenje pažnje posebnim ponašanjem i primorana, ali i lakoverna sa po 2 odgovora. Ostali odgovori su šaroliki: nisam žena, žene nesvesno ulaze u to, zavisi od okolnosti, nedostatak novca i nemogućnost izbora, isticanje odgovornosti pojedinca za svoje postupke.

Stav da žene žrtve nisu krive zastupa oko 40 % ispitanog uzorka, a najfrekventnije kategorije, kako kod srednjoškolaca, tako i kod studenata, su da su žene prevarene ili prinuđene. Zanimljivo je da je "prevara" zastupljena u 14 odgovora, a "prinuda" u 3 kod studenata, dok je kod srednjoškolaca obrnuta situacija, te "prinudu" ističe njih 14, a "prevaru" dvoje. O ovom podatku će biti više reči u zaključku. Ostali odgovori kod srednjoškolske populacije ističu lošu društvenu (patrijarhat) i ekonomsku situaciju (po 2 odgovora), zatim da nisu bile svesne da su predmet trgovine, da ni jedna normalna žena ne bi pristala na to, nisu bile informisane, da to može da se dogodi svakome. Studentska grupa daje slične odgovore. Interesantno je da su isključivo srednjoškolci u svojim odgovorima isticali krivicu ljudi koji organizuju trgovinu ženama i koji primoravaju žene na krađu, prostituciju i slično. Ni jedan odgovor studenata nije sadržao takve tvrdnje. Navešćemo neke od njih: krivi su ljudi koji su ih prodali, niko nema prava da nekog prisiljava, makroi i klijenti su krivi, a ne prostitutka, nisu krive za ono što drugi rade, otimači biraju slabije i bespomoćne žrtve. Pitanje je kako da tumačimo ovakav rezultat, da li kao uzlet zrelosti naših srednjoškolaca ili slučajne varijacije uzorka ?

Stav da žene žrtve jesu krive za situaciju u kojoj su se našle zastupa 11.6% uzorka. Prednjače srednjoškolci sa 15.4%, dok je taj procenat više nego duplo manji kod studenata. Pri tom, studenti naglašavaju da nemaju izgrađen stav i da o tome nisu razmišljali dovoljno (zašto nisu zaokružili nisam siguran?!), dok srednjoškolci naglašavaju da svako ima slobodu izbora, te su stoga same krive (4 odgovora), glupe, lakoverne (4), zatim da se kreću u pogrešnim vodama i da su iz društva gde je to normalno i da su bile na pogrešnom mestu u pogrešno vreme.

Pitanje broj 7 se odnosi na stav **da li žene pod prinudom treba da odgovaraju pred zakonom**. Trend u odgovorima naših ispitanika je sličan kao i u pitanju koje se odnosi na žrtvinu eventualnu krivicu, sa nešto povećanim brojem odgovora ne

(58.4%), ali sa i dalje velikim procentom odgovora nisam siguran (28.9%). Zašto naši ispitanici nisu sigurni videćemo iz njihovih odgovora. Studenti najčešće ističu da je utvrđivanje uzroka suviše kompleksno pitanje i da je to teško regulisati pravno, odnosno kako pravno razlikovati one žene koje se prostitucijom, prošnjom i krađom bave svojom voljom od onih koje su primorane (8 odgovora). Sledeći odgovor razmatra kompleksnost problema sa društvenog aspekta – te radnje su štetne po društvo, ali ono nema mehanizme da zaštiti te žene, dok su ostali odgovori parcijalni ili uopšteni, kao na pr. odgovor da treba uključiti druge institucije, da ipak to rade pod prinudom, da zavisi od situacije, da se ne može uvek pripisivati krivica drugima.

Odgovore srednjoškolaca koji nisu sigurni da li žene pod prinudom treba da odgovaraju pred zakonom nismo mogle da svrstamo u kategorije iz prostog razloga što su suviše različiti, te ćemo ih samo navesti kao ilustracije: ipak ih treba kažnjavati po zakonu; jedino opravdanje ako im prete da će ih ubiti; zato što rade pod prisilom; to je krivično delo, krše zakon, ali im treba oprostiti jer rade pod prisilom; sve zavisi od slučaja; trebalo bi da odgovaraju, ali najveći krivci su oni koji ih prisiljavaju; zato što se ne bore protiv toga, već nastavljaju sa radom; olakšavajuća okolnost ako pokušaju da upozore druge.

Što se tiče onog dela srednjoškolaca i studenata koji su odgovorili odrečno na ovo pitanje (ne treba da odgovaraju pred zakonom), situacija je mnogo jasnija: 31 student i 23 srednjoškolca ističu da su prisiljene, da nemaju slobodu izbora i da to ne rade svojom voljom, te da ne treba da odgovaraju. 4 studenta ističu da nisu krive i da su žrtve, dok ostali navode da ih je muka naterala, da su uslovljene situacijom, da bi nekažnjavanje pomoglo da se obrate policiji za pomoć, da treba da se kazne oni koji ih prisiljavaju. Srednjoškolci u приметно većem broju ističu da treba da odgovaraju oni što su ih prisilili, te stoga nisu krive (7 odgovora), 6-oro jednostavno navodi da nisu krive, a dvoje da su one samo sredstvo zarade (“ko još krivi nož ili pištolj za ubistvo”).

Srednjoškolci koji su odgovorili sa “da” u najvećem broju su stava da su prostitucija i krađa krivična dela bez obzira na sve (5), zatim zato što ugrožavaju okolinu i druge (2), isticanje praktičnosti – da bi pomogle sebi da se otresu onih koji ih prisiljavaju, te da bi ih policija uhvatila (2). Dva studenta ističu da bi time pomogle vlastima, a za uzvrat bi društvo pomoglo njima, po jedan ističe da su to krivična dela, odnosno kaznu kroz program edukacije.

Mišljenja naših ispitanika o vrsti kazne za žene koje se bave prostitucijom su heterogena, ali ih ipak možemo grubo podeliti u dve kategorije – kategoriju zatvorskih kazni i kategoriju obavezne psihološke pomoći i resocijalizacije. Ono što razlikuje naše dve grupe ispitanika je podatak da srednjoškolska omladina u većem broju ističe zatvorske kazne (11 odgovora naspram 9 za resocijalizaciju i psihološku pomoć), a fakultetska resocijalizaciju i psihološku pomoć u raznim oblicima (14 odgovora naspram 5 za zatvorsku kaznu).

Na pitanje **kolika bi bila kazna za žene koje se pod prinudom bave prostitucijom, krađom ili prošnjom**, srednjoškolci i studenti su odgovarali (ili ne) dosledno svom stavu da li ih smatraju krivim ili ne. Srednjoškolci koji ih smatraju krivim, kao i poneko iz grupe neopredeljenih predlagali su različite dužine zatvorske kazne u rasponu od mesec dana do doživotne. Po ovom rasponu, dolazimo do konstatacije da oni, bar većina njih, slabo ili nimalo ne poznaje krivični zakonik naše zemlje, te da je dužina kazne verovatno određivana uz postojeća stroga ili manje stroga lična moralna načela. Do mesec dana u zatvoru određuje troje ispitanika, nekoliko meseci dvoje, 8 – 12 meseci dvoje, nekoliko godina četvero, zatim 2 godine (1), 5 –10 godina (1), 10 – 15 godina (1), doživotnu (1). Takođe, imaju još neke ideje o veličini kazne, kao što su uslovna kazna od par godina (3), društveno koristan rad od 2 godine, novčana kazna od 20000 DM, najstroža moguća i ona koja je dovoljna za promenu ponašanja (2). Studenti su “blaži” u kažnjavanju, pa su zastupljenije uslovne i minimalne kazne (3), od par meseci do godinu (3) i kazna prema proceni psihooga u nekoj od ustanova za resocijalizaciju. Ostali odgovori su (po jedan): zavisi od težine prekršaja, 3 godine, zavisi od “staža”, 10 godina, doživotna, novčana, smrtna, onoliko koliko je potrebno da shvate kojim se poslom bave.

Mnogo manje nedoumica kod naših ispitanika stvara pitanje **da li treba da odgovaraju osobe koje organizuju trgovinu ženama**. Sem jedne osobe koja je odgovorila odrečno i pritom nije obrazložila svoj stav, svi ostali su odgovorili potvrdno.

Ono što ipak razlikuje studente i srednjoškolce je obrazloženje zašto organizatori trgovine ženama treba da odgovaraju. Najviše srednjoškolaca, čak njih 32, razlog pronalazi u činjenju protivzakonitog, krivičnog dela, dok 21 student deli to mišljenje. Na studentskoj listi prva po učestalosti je kategorija koja podvlači demokratska načela i njihovo ugrožavanje – treba da budu kažnjeni zato što ugrožavaju ljudska prava i zato što je to što čine nečovečno (24), nasuprot tome kod srednjoškolske omladine je taj stav niže kotiran, sa samo 5 glasova. i u jednoj i u drugoj grupi obrazloženje da su takvi akti nemoralni i da ih zato treba kazniti se nalaze na trećem mestu sa 9 studentskih, odnosno 13 srednjoškolskih glasova. Drugo po učestalosti kod srednjoškolaca je shvatanje po kome treba kazniti ljude koji zarobljavaju i prisiljavaju druge ljude (na radnje koje njima donose novčanu korist), zastupljeno u 25 odgovora. 7 studenata deli to mišljenje. Od frekventnijih odgovora, kod studenata se javljaju i da ih treba kazniti zbog manipulacije i psihofizičkog zlostavljanja (5), kao i zbog zloupotrebe žena (7), dok srednjoškolci ističu da to nisu normalni ljudi (4), da je to “najjadniji” vid zarade i “najjadniji” čin (3).

Još manje nedoumica se ispoljilo na sledećem pitanju u kome su se ispitanici izjašnjavali **kakva vrsta kazne bi bila odgovarajuća za ovo delo** (pod uslovom da misle da ih treba kazniti). Samo 6 studentskih odgovora je odstupalo od većinskog mišljenja da je najadekvatnija vrsta kazne **zatvorska** (nadoknada žrtvi, dobrotvorni rad, edukacija (2), oduzimanje dozvole za rad, “javna kastracija”, gubitak građanskih prava). Zatvorsku kaznu je zastupalo 73 studenata. Što se tiče srednjoškolaca, nešto veći broj se opredelio za kazne koje nisu zatvorske (15) – u rasponu od isplate odštete i psihološkog tretmana do mučenja i javnog bičevanja od strane žena. Ipak, za zatvorsku kaznu se opredelila ogromna većina naše mlađe grupe – njih 76.

Naši ispitanici su različito određivali **dužinu kazne**. Dve stvari su nam, ipak, bile uočljive – prva je vezana za odsustvo minimalnih zatvorskih kazni (uslovna, par meseci, godinu dana) u oba ispitivana poduzorka, a druga za relativno visoku frekvencu tzv. dugih kazni, onih koje se kreću između 20 godina i doživotne (35 srednjoškolskih odgovora i 15 studentskih). Ilustracije radi, navešćemo i ostale kategorije po učestalosti kod naših ispitanika. Srednjoškolci : 5 –15 godina (11 odgovora); do 5 godina (8 odgovora); smrtna kazna (4); zavisi od krivičnog dela (5); minimalna 1, a maksimalna doživotna (4); 15 i više; 5 – 20 godina; u rangu silovanja; onoliko koliko su se bavili poslom... Studenti: 10 –20 godina (15); 5 – 10 godina (12); zavisi (7); 2 – 15 godina (3); par godina (4); minimum 5 (2); do 10 godina (2); prema svetskim standardima; velika... Primetno je da sse naši ispitanici o dužini kažne izjašnjavaju na osnovu sopstvenih moralnih kriterijuma, te da verovatno nisu u dovoljnoj meri upoznati sa krivičnim zakonom naše zemlje, da ne znaju (što se pokazalo i kroz odgovore na druga pitanja) kolike su minimalne i maksimalne zatvorske kazne za različite vrste prestupa, te da su, verovatno slabo upoznati sa činjenicom da u našoj zemlji smrtna kazna više ne postoji, kao što ne postoji i doživotna robija.

Povezanost između dužine školovanja i mišljenja naših ispitanika **da li osobe koje koriste usluge žena koje se pod prinudom i pod pretnjom sile bave prostitucijom,**

radom u kući ili nekim drugim poslom treba da odgovaraju pred zakonom jeste statistički značajna, odnosno postoji značajna razlika između odgovora srednjoškolaca i studenata. Studenti u značajno većem broju nego srednjoškolci smatraju da te osobe **treba da odgovaraju pred zakonom** i to obrazlažu sledećim kategorijama odgovora – treba da odgovaraju ako znaju da žene to rade pod prinudom (16); te osobe su saučesnici u kriminalu, u kršenju ljudskih prava (23); sankcionisanje korišćenja tih usluga bi smanjilo interesovanje za korišćenje istih (3). I kod srednjoškolaca se javljaju ove kategorije, ali u značajno manjem broju – saučesnici u kriminalu (8), ako znaju da je žena primorana (4), time podržavaju nasilje i prinudu (6).

Objašnjenja studenata i srednjoškolaca, vezana za mišljenje da **ove osobe ne treba da odgovaraju pred zakonom** su nekoherentna, te se nemogu svrstati u kategorije. Ipak, srednjoškolci su pokazali minimalni stepen slaganja između sebe (ali ne i značajan), što sa studentima nije slučaj. Navešćemo taksativno njihove odgovore: srednjoškolci – koriste ono što im se pruža (4); oni su samo mušterije, nemaju veze sa njihovim zlostavljanjem (5); nisu upućeni da su prinuđene (5); jednostavno nisu krivi po zakonu (2); iako to ružno zvuči, one su roba (3); nisu oni krivi; oni ne trguju ženama; prostitucija je najstariji zanat; sad je to postalo normalno, to je njihova lična potreba; to su bolesnici, pa ne treba da odgovaraju pred zakonom, već da idu u instituciju. Studenti – ako ne znaju da je žena pod prinudom (3); krivo je društvo (2); imaju pravo da za svoj novac to urade; oni samo koriste usluge; ne učestvuju u organizaciji tih poslova; nisu oni odgovorni; nisu krivi ako lepo postupaju; nisu prekršili ni jedan zakon; ako ne ispituju “poreklo robe”.

Što se tiče dala uzorka koji je odgovorio da **nije siguran da li je kažnjavanje dobra opcija ili ne**, studenti i srednjoškolci su saglasni u obrazloženju – zavisi od toga da li osoba zna da je žena pod prinudom (15, odnosno 12 odgovora), ostali odgovori su nespecifični (npr. jednostavno nisam siguran, to je etičko pitanje i sl.).

Studentski poduzorak je dao širu lepezu mogućih **vrsta kazni** za ljude koji koriste usluge žena koje su primorane da te usluge pružaju, nego srednjoškolski. Zatvorska kazna ima ubedljiv primat sa 34 odgovora, slede novčana kazna sa 18, edukacija i terapija sa 10, uslovna sa 5 i javno žigosanje i oduzimanje pasoša sa 2, odnosno 1 odgovorom. Za zatvorsku kaznu se opredelilo 14 srednjoškolaca, 4 za pritvor, 4 za novčanu kaznu, dvoje za društveno koristan rad, te isto toliko želi da se to dogodi i njihovim ženama i ćerkama i po jedan odgovor za javno sramoćenje, najgoru kaznu i kaznu kao za krivokletstvo.

Po pitanju određenja **dužine kazne**, kod srednjoškolaca dominiraju dve kategorije – blaža zatvorska kazna u trajanju do jedne godine (7 odgovora) i zatvorska kazna u trajanju od 10 do 20 godina (4 odgovora), a kod studenata čak četiri – do godinu dana (7), do 5 godina (15), od 5 do 10 godina (4) i novčana kazna (7). Uočljivo je da su se studenti mnogo češće nego srednjoškolci izjašnjavali po ovom pitanju, naime srednjoškolski upitnici su u ovoj rubrici često ostajali nepopunjeni.

Sledeće naše pitanje odnosilo se **upućenost naših ispitanika u jugoslovenski krivični zakonik i njegovo sankcionisanje (ili ne) organizatora trgovine ženama**. Ubedljiva većina (oko 70%) ispitivane populacije ne zna da li ovakve radnje potpadaju pod krivične radnje, te da li se kažnjavaju ili ne. Po ovom pitanju nema statistički značajne razlike među poduzorcima, što jasno ukazuje da je ovaj problem nepoznanica kako adolescentima, tako i onima koji su malo stariji. Shodno tome, nisu znali ni **kolika je dužina kazne** za ovakve radnje, pa su

najučestaliji odgovori ne znam i nisam siguran (srednjoškolci 40, studenti 31), a ostali zastupljeni odgovori su u stilu da je kazna nedovoljna, mala, da ne postoji ili da se ne primenjuje. Ovi podaci na veoma direktan način upućuju na zaključak da je problem trgovine ženama u našem društvu “pod velom tajne”, te da je šira javnost slabo ili parcijalno upoznata sa ovom problematikom.

Na poslednjem pitanju u upitniku se od ispitanika tražilo da daju **ideju, predlog ili sugestiju u kom pravcu bi društvo moglo da deluje da bi sprečilo trgovinu ženama**. Izdvojile su se sledeće kategorije – primarna prevencija i edukacija javnosti, promena i bolje sprovođenje zakona, kažnjavanje počinioca i učesnika u lancu trgovine ženama, različiti oblici represije i odmazde nad počiniocima, resocijalizacija i reintegracija žrtve, problem je nerešiv i ne znam.

U studentskom poduzorku dominira mišljenje da se problem može rešiti primarnom prevencijom i edukacijom društva (63 odgovora) kroz informisanje javnosti putem kampanja i predavanja, uvođenjem SOS telefona, edukovanjem žena i devojaka, i većim uključivanjem žena u sisteme vlasti. Drugo, takođe učestalo rešenje (44) studenti su potražili u promeni zakonskih regulativa i boljoj primeni istih i treće, a koje je usko vezano sa drugim, u kažnjavanju počinioca i učesnika u trgovini ženama (16). Zanimljivo je da se odgovori koji se tiču odmazde nad počiniocima, kao i resocijalizacija i reintegracija žrtve u društvene tokove, kao rešenja nisu pojavila u studentskim odgovorima. Odgovori srednjoškolaca pružaju malo drugačiju sliku. Edukacija i prevencija nije tako značajna kao kod studenata (26 odgovora), ali je itekako značajna promena i primena zakonskih regulativa (46) i to kroz državne programe, veću angažovanost MUP-a i bolju kontrolu državnih granica, te pooštavanje zakona i donošenje novih. Treća značajna kategorija je kažnjavanje počinioca, i kao i kod studenata, povezana je sa prethodnom, odnosno sa efikasnijom primenom zakona, a samim tim i sa efikasnijim radom sudstva i policije. Kategorija koja obuhvata različite oblike represije i odmazde koje treba sprovesti nad počiniocima ovog dela karakteristična je samo za srednjoškolce (13 odgovora) – primeri za to su: pobiti, eliminisati, lečiti uz prisilu, slati ih u vojsku, javno žigosati i sl. Resocijalizacija i reintegracija žrtve u društvo je zastupljena u 3 odgovora, a kategorija ne znam u šest. Obe ove kategorije se ne pojavljuju u studentskom uzorku. Četvoro ispitanika definiše problem kao nerešiv, po dvoje iz svakog poduzorka.

* * *

Na prvom otvorenom pitanju koje se ticalo obrazloženja krivice ili nevinosti žena žrtava trgovine ženama, dubljom kvalitativnom analizom odgovora naišle smo na neočekivane rezultate. Kod jednako frekventne kategorije u oba poduzorka koja se ticala toga da su žrtve prevarene ili prinuđene, pa da stoga nisu krive prevara i prinuda, iako su u jednom broju slučajeva išle zajedno, su bile različito tretirane.

Prevaru su isticali studenti, a prinudu srednjoškolci. Naše početne, radne hipoteze su išle u smeru da će stariji ispitanici, kako zbog maturacije i većeg broja godina i životnog iskustva, tako i zbog svog fakultetskog statusa (jer ne znamo koliki će broj naših srednjoškolaca nastaviti školovanje) imati dublji uvid u problematiku, kao i da će biti bolje upoznati. Prinuda i zastrašivanje jeste glavni metod organizatora trgovine ženama, te je bilo razumno pretpostaviti da će starija i obrazovanija grupa istaći taj momenat. No, to se nije dogodilo. Isticanje krivice organizatora, bez razmatranja krivice ili nevinosti žrtve, pošto po logici stvari one objektivno nisu krive za teror koji sprovode drugi, takođe su isticali samo srednjoškolci. Da li je ovo uzlet u zrelost srednjoškolske omladine generalno ili jednostavno slučajne varijacije ovog poduzorka moraćemo da potražimo u narednim odgovorima.

Odgovor smo dobile već na sledećem pitanju koje je vezano za eventualno odgovaranje ovih žena pred zakonom. Statistička razlika između poduzoraka nije nađena, ali je primećen trend u kome fakultetska omladina u većem procentu smatra da ne treba da odgovaraju pred zakonom i to iz razloga što nisu krive, jer su prisiljene. Takav blagi trend u korist studenata, a vezan za potenciranje krivice organizatora trgovine ženama i njihovo izvođenje pred lice pravde se zadržao do poslednjih odgovora. Razlika među poduzorcima je nađena i u kvalitetu kazne za žene žrtve trgovine ženama, a koje su uhvaćene u prostituciji ili krađi. Studenti su se češće opredeljivali za reintegraciju i resocijalizaciju, a manje za zatvorske kazne, što nije slučaj sa srednjoškolcima. Ovaj nalaz ide u prilog tezi da je studentska populacija više okrenuta humanističkim principima, gde su primarna sredstva obračunavanja sa anomalijama društva prevencija, edukacija i resocijalizacija, a ne puka represija kroz lišavanje slobode.

Zarad potvrde ove teze, na trnutak ćemo skočiti na analiziranje postupaka koji bi, po mišljenju naših ispitanika, bili svrsishodni u sprečavanju trgovine ženama. Studenti su u značajno većem broju bili mišljenja da bi rezultate dala primarna prevencija, kroz edukaciju na raznim nivoima (od predavanja i edukacije za različite ciljne grupe kao što su žene, devojke ili milicija do alarmiranja javnosti putem medija i većeg angažovanja žena u vlasti). Srednjoškolci su, nasuprot tome više zastupali »radikalne« metode, oštriju represiju nad počiniocima, često uz primenu brutalnih metoda i odmazde.

Pogledajmo šta još razdvaja naše dve grupe ispitanika. Svi se slažu (u ogromnom procentu) da organizatori trgovine ženama treba da snose posledice i da društvo treba da ih kazni. Razlika se vidi tek u odgovorima zašto društvo treba da ih kazni. Srednjoškolci dosledno svojim »pragmatičnim«, konkretnim odgovorima ističu jednostavno činjenje protivzakonitog, krivičnog dela (kažnjivo je zarobljavati i prisiljavati druge i tako sticati novčanu dobit), dok studenti podvlače demokratska načela kao teško stečenu tekovinu civilizacije, pa je svako ugrožavanje ljudskih prava u stvari atak na demokratiju i posredno na društvo, te društvo treba to i da sankcioniše. Studenti, dalje, ističu da je trgovina ženama nečovečna, te unose i

pitanje morala. Doduše, i srednjoškolci navode da su takvi akti nemoralni, ali ne obrazlažu dalje ovakvo mišljenje.

Sledeća razlika, koja je i statistički značajna, se ogleda u mišljenjima naših subjekata da li treba kažnjavati osobe koje koriste usluge trafikovanih žena. Značajno više studenata smatra da ih treba kažnjavati. Zašto je to tako, pokušaćemo da otkrijemo iz odgovora na pitanje zašto ih treba kažnjavati ili ne. Srednjoškolci u prilog tvrdnje da ih ne treba kažnjavati navode da osobe koje koriste usluge tih žena nisu svesne da su žene pod prinudom, da nemaju veze sa organizovanim kriminalom, da nisu upućene. Stiče se utisak da srednjoškolci opisuju osobe koje su »autistične« za društvene probleme, koje su puki korisnici nečeg što se nudi na »tržištu«, osobe koje ne snose odgovornost za svoje postupke. Studenti daju kontraargumente – treba ih kazniti, jer su saučesnici u kriminalu, te da često znaju da se žene prostitucijom bave pod prinudom. Ipak, ne zaboravimo trećinu ispitanika u svakom poduzorku koja nije sigurna da li je kažnjavanje primereno ili ne i koja izlaz is ovakve nedoumice traži u »solomonskom« rešenju da sve zavisi od slučaja do slučaja, odnosno da je kažnjavanje potrebno ako korisnik usluga zna da žena usluge pruža pod prinudom trećeg lica, ali ako ne zna sve mu je »opušteno«.

ZAKLJUČAK

Ovo pilot istraživanje se pokazalo kao korisno sredstvo koje nam može pomoći u formiranu budućih akcija, vezanih za započetu kampanju. Pored toga što nam je ukazalo na markantne tačke na kojima vredi bazirati kampanju, donekle nam je opovrglo početnu pretpostavku da studentska i srednjoškolska omladina nije upoznata sa pojmom trgovine ženama, kao i sa sadržajem. Zašto donekle?

Istraživanje je jasno potvrdilo da celokupan ispitivani uzorak jeste upoznat da ovaj društveni problem postoji. Ali, naši ispitanici, ipak, imaju maglovitu sliku šta taj pojam zaista sadrži u sebi. Navešćemo samo neke od nedoumica koje su se pojavile u analizi odgovora ispitanika – da li je neophodna prisila, ili ima i dragovoljnog pristanka (vezano za prostituciju u trafikingu), da li su žene žrtve trgovine zaista žrtve ili i njihova krivica ima udela, oličena u određenim ličnim karakteristikama kao što su lakovernost, naivnost i sl. , da li se takvo delovanje uopšte kažnjava po zakonu, ili je samo nemoralno ali ne podleže sankcionisanju.

Drugo do čega smo došle, je da naši ispitanici imaju maglovitu predstavu o razlici između prostitucije i trgovine ženama. Ako uzmemo da je trgovina ženama nadređen pojam prostituciji, jer pored primoravanja žena na prostituciju, koriste ih i za druge svrhe (za krađu, rad u kući i sl.), izvlačimo zaključak da naši

ispitanici imaju parcijalnu sliku o problemu trgovine ženama, pošto im se nameće poznatiji pojam – prostitucija.

Što se tiče postojanja predrasuda da su žene žrtve trgovine ženama to “same tražile, jer su naivne, prostitutke, jer se kreću u lošem društvu i sl.”, konstatujemo da se naša ispitivana populacija (studentska posebno), u dobrom delu, izdigla izvan stereotipnog mišljenja, iako postoji ne mali broj onih koji nisu sigurni u eventualnu nevinost ili krivicu. Vezano za ovo, jedan od aspekata dalje kampanje može da bude usmeren baš na ovaj deo populacije, zato što je prilično očigledno da oni intuitivno osećaju da je žena žrtva zaista samo žrtva, ali ih nepoznavanje metoda “rada” organizatora trgovine, a to su prisila, pretnje i zastrašivanje, onemogućava da formulišu jasan odgovor.

Kvalitativna analiza sadržaja odgovora nam je omogućila da uobličimo sliku koju naši ispitanici imaju u vezi ovog društvenog problema.

Ispitanici su svesni da problem generalno postoji, ipak studenti u većem procentu ističu da je trgovina ženama aktuelan problem i u našoj zemlji, nego srednjoškolci. Ali zato su srednjoškolci radikalniji u metodama za koje smatraju da bi rešile problem. Studenti više nade polažu u prevenciju, iako je prevencija dugotrajan proces, i shodno tome ističu akcije koje su izvedene iz demokratske tradicije, kako za buduće rešavanje ovog problema, tako i za sankcionisanje onih koji narušavaju tekovine demokratije. Naravno, značajan broj studenata je naklonjen i “robijanju”, odnosno izdržavanju kazne za osobe koje učestvuju u lancu trgovine ženama, no njihove kazne su blaže, nego one koje nude srednjoškolci.

Na celom uzorku je evidentan problem nepoznavanja našeg pravosudnog sistema, tako da su određena kazni skoro u potpunosti vezana za lično, moralno osuđivanje učesnika, može se slobodno reći po sopstvenom nahodjenju.

Odgovori srednjoškolaca su više razudeni, a studenata više koherentni. Studenti su se, takođe, više trudili da argumentuju svoje stavove.

Prividno poznavanje ovog problema, ali suštinska neupućenost može proizilaziti iz kanala kojima su se naši ispitanici informisali – šturi tekstovi u novinama, pokoja vest na televiziji i razmena informacija kroz neformalne razgovore sa prijateljima ili poznanicima, što sa sobom nužno nosi dezinformacije ili nepotpune i neproverene informacije. Ovo može da ukazuje da smo, bez sistematskog pristupa ovom problemu u medijima, osuđeni da nagađamo šta je suština problema i kako se on sprečava i rešava.

Za delotvornu akciju nije bitno znanje da problem postoji, već saznanje kako da se deluje na pojedine aspekte, do koga se dolazi putem prezentovanja javnosti relevantnih činjenica i mogućih akcija.

Pokušaćemo, još jednom da damo siže odgovora na probleme i zadatke postavljene u istraživanju:

1. Ispitivana populacija jeste u velikom stepenu upoznata da problem postoji (skoro 100%). Veliki deo ispitivanog uzorka (oko 80%) smatra da je problem prisutan i u našoj zemlji. Što se tiče samog poznavanja suštine problema, ona nije na zavidnom nivou. O tome nam govore veliki procenti odgovora “nisam siguran”.
2. Postoje kako kvalitativne, tako i kvantitativne razlike u informisanosti studentske i srednjoškolske omladine. Razlike često nisu statistički značajne, ali postoje i to uvek u istom pravcu – studenti skoro uvek imaju manje odgovora “nisam siguran”, ređe kažnjavaju žrtvu, češće kažnjavaju ušesnike u lancu trgovine ženama. Što se tiče kvalitativnih odgovora, oni su sistematičniji, koherentniji i bolje argumentovani.
3. Statistički značajne razlike između godina školovanja i mišljenja o određenim pitanjima vezanim za trgovinu ženama su nađene na samo dva ajtema. Nađena je razlika da godine školovanja utiču na mišljenje o prisutnosti ove pojave u našoj zemlji – studenti misle da je problem više prisutan nego srednjoškolci. Takođe, nađena je razlika između studenata i srednjoškolaca po pitanju mišljenja da li korisnike usluga trafikovanih žena treba kažnjavati – studenti su u većem procentu mislili da treba. Razlike možemo tumačiti stepenom obrazovanja, sazrevanjem i vezano sa tim prihvatanjem odgovornosti za sopstvene postupke i uzimanjem punog učešća u društvenim događanjima. Ostale razlike nisu statistički značajne, što nikako ne znači da ih i nema, već samo da nisu izražene. O ovim razlikama smo govorile u impresionističkoj skici naših ispitanika, a navedenoj gore u zaključku.
4. Možemo tvrditi da postoji blagi opšti trend u odgovorima naših ispitanika. Studenti su malo bolje upoznati sa problemom, demokratičniji su, odgovori im se više slažu jedni sa drugim, dosledniji su u svom humanističkom opredeljenju, sređe od srednjoškolaca odabiraju dugogodišnje zatvorske kazne, a češće sve vrste resocijalizacije i prevencije, odlikuje ih odsustvo odmazde prema počiniocima ovakvih dela. Srednjoškolci su, nasuprot tome konkretniji i “ekspeditivniji”, produkuju šarolikije odgovore, ali vrlo često bez obrazloženja svojih stavova. Može se reći da im je razmišljanje o ovoj problematici površno.

Generalna ocena je, ipak, više na strani nepoznavanja ili površnog poznavanja problema trgovine ženama. Ono što nas raduje je to da problem egzistira u glavama naših ispitanika, nedovoljno osvešćen i nedovoljno razgraničen, ali ipak prisutan. Ovo svakako obećava da će brižljivo sprovedena kampanja imati odjeka.